

Temesi Ferenc

Ha egy író művei között *Babonáskönyv* is szerepel, nem árt az óvatosság, ám én most nem a jövőről, csupán a megtörtént múltból kívánok szólni, ezért kijelenthetem, hogy az 1940-es évek szülöttei aligha tekinthetik főnyereménynek a magyar évszámát. Temesi Ferenc ugyan az évtized végén, 1949. november 30-án látta meg a napvilágot – vagy talán inkább a lámpafényt –, de a szörnyűséges évtized egyik legsötétebb esztendeje volt az is. A tényeket és a történeti hűséget fontosnak tartó írói szemléletet komolyan véve csupán néhány adat az 1948-ból átívelő fordulat évének történéseiből. Január: Rákosi kijelenti, hogy a népi demokrácia betölti a proletárdiktatúra funkcióját. MAORT-per. Február: Mindszenty-per. Május: az országgyűlési választásokon több mint 96% szavaz a népfront jelölteire. Június: a könyvnapra kiadják Farkas Mihály, Lenin, Molnár Erik, Rákosi Mátyás, Révai József, Rudas László, Sztálin könyveit. Rajk Lászlóék letartóztatása. A *Válasz* legutolsó száma jelenik meg. Augusztus: új alkotmány. Szeptember: Rajk-per. Az első szovjet atombomba. Ötéves tervkölcson. Október: Romániában per a Magyar Népi Szövetség vezetői ellen. December: törvény az első ötéves tervről. Sztálin 70. születésnapja. – A magzat, majd a csecsemő persze minderről még semmit sem tudhat, de annál többet élhetnek meg, majd adhatnak át az ő számára is pedagógus szülei. Ez az év, majd az ötvenes, a hatvanas, a hetvenes évek mindenkit formálnak és átformálnak, rosszabb esetben deformálnak.

Az időben nagyot ugorva: Temesi Ferenc 19 éves, amikor hosszabb várakoztatás után megjelent első írása. Első önálló kötetét kilenc év múlva, tehát 28 éves korában vehette kézbe (*Látom, nekem kell lemennem*, 1977). Egyetemi és írói diákévek teltek el közben, s ez megóvta attól, hogy esetleg elsieltett, feledhető legyen a pályakezdés. A korabeli kritika mérsékelt, ám jó szándékú elismeréssel fogadta a könyvet, s besorolta a szerzőt a megelőző évtizedben indult prózaírók közé. Nem egészen indokoltan. Elvileg ugyan lehetett volna Temesi ennek a nemzedéknek a benjáminja, ám ő sokkal inkább egy újabb csapatnak a képviselője volt már ekkor is, ám ez csak egy évtizeddel később vált nyilvánvalóvá. Az le-

VASY GÉZA (1942) irodalomtörténész, a Magyar Írószövetség korábbi elnöke.

A tanulmány a Magyar Művészeti Akadémia megbízásából készült.

hetett a megtévesztő, hogy sok rokon vonást lehetett fölfedezni az előtte járó pályakezdők írásainak a világával. Szinte mindenkinél meghatározó volt a személyes élményvilág elsődlegessége, ebből is következően az önéletrajzi jelleg, s azoknak a fiataloknak a felmutatása, akik nem képesek otthon érezni magukat az adott társadalmi körülmények között. Azt tanították nekik, hogy legyenek közéleti emberek, építsék az új, szocialista társadalmat, ám ők állandóan korlátokba ütköznek, s ezért egyre céltalanabban lézengenek. Ez az életérzés az 1956 utáni évtizedben formálódott, s a forradalomnak és következményeinek a tapasztalatában gyökerezett. Temesi Ferenc és társai viszont a hatvanas évek második felében kezdtek felnőtté válni, számukra alapélmény volt a beat, aztán 1968 s annak a következményei. Ők ugyan már automatikusan váltak KISZ-taggá 14 évesen, de aztán, ha nem voltak karrierista típusok, igyekeztek kimaradni az intenzív mozgalmi tevékenységből, mint Temesi is a szegedi egyetemen. Másképpen tétovák, másképpen „csellengenek” ezek a fiatalok. Az író alakmása a korai elbeszélésekben, talán az életcél is kijelölve, talán ironikusan a Győző nevet kapta. Mi érdekli őt? A nyelvtanulás, a beat (amatőr zenekarokban énekel is), az amatőr színjátszás, a készülődés az írói pályára. Az első könyv legérettebb műve a *Történet, amely sehogy sem tetszett K.-nak*. Ebben a diákok a híres író egykori dadaista drámáját adják elő nagy sikerrel többfelé az országban. Nincs megnevezve a mű, de valóban komoly esemény volt Déry Tibor *Óriáscsecsemőjének* a színrevitele. Az elbeszélésből idézek: „Valahogy sehogy sem akar felnőni ez a nemzedék, úgy veszem észre, mondta a mester, miközben a zenekar öltözője felé igyekeztünk. Úgyse tudna változtatni semmin, mondtam. Pedig sajnos fel kell nőni egyszer, mondta a mester. Nézz csak rám!” Ezt a helyzetet áttételesen kifejezi a már a könyv címe: „sehogy sem tetszett”. S itt is: „sehogy sem”, „úgyse...semmin”. A cím egy népmesére utal, amelyben a Hajnal nevű leányt a bátyjai leeresztik az alvilágba. Mi a teendő? Válasz lehet egyrészt a csakazértis keresés: a beat, a színjátszás, az írás, a tanulás világa s persze a szerelemé. Másrészt viszont ott van a könnyen túlzássá váló kocsmázás és a szexuális kalandok hajszolása. Pokolra kell menni? Ott kell maradni? A cél megközelítésének kérdésessége, a zsákutcába tévedés, a létezés kétarcúsága teljességében az író regénytrilógiájában bontakozik ki.

Újabb kilenc év telik el, mire megjelenik két részre osztva a *Por* (1986, 1987) Ezt a kilenc évet s a közben formálódó, kiküzdött felfogást az írószerepről a későbbi curriculum vitae jóval később érvényesen fogalmazta meg:

„Magyarországon – mit ad Isten – a politizáló írók a menők. Pedig a politika nem gyümölcsöző útja a prózának. Írni alapvetően azt jelenti: elfogulatlanok lenni. Író az, aki jól tud szenvedni. [...] Egy igazi író mindig és mindenkit akar, de valójában semmire és senkire nincs szüksége. Rengeteg besorolás van az írókat illetően, de csak egy számít: metszőfogak és őrlőfogak.

Ezt a kitérőt azért tettem, hogy jelezzem azt a kilencévnnyi önpusztítást és/vagy előkészületet, amellyel az első regényemhez formáltam magam. Három

évig és két és fél hónapig írtam egyfolytában. Azt akartam, hogy olyan regény legyen, amelyet olvasni fognak, amíg magyar van. A regény volt a foglalat, halott szerelmem az ékkő” (*Önlélekrészlet*, 1994).

A *Por* valóban a beérkezés könyve lett. Megjelenése után több mint harminc kritika, elemzés foglalkozott vele, s még akik számos bíráló megjegyzést tettek, azok is elismerték a mű különleges értékeit. Idővel egy trilógia első darabjává lett (*Híd*, 1993, *Pest*, 1996), és több kiadása jelent meg, javított és átdolgozott formában a harmadik (2002).

A regény fogadtatásában az egyik első kérdés az volt, hogy posztmodern alkotás-e? Részben azért, mert a nyolcvanas évek új íróinak ez volt az egyik hívószava, részben azért, mert maga Temesi, a könyv *kritika* című fejezetében kijelentette, hogy „a magyar irodalomban ez a regény az első tudatosan posztmodern mű”. Az ő értelmezése azonban meglehetősen messze áll a korszak „tudós” felfogásától. Szerinte García Márquez a posztmodern atyja és legnagyobb mestere. Ez az irányzat válasz a 20. századi modernizmusra, amely elitkultúrát teremtett, elfordult az olvasótól (Proust, Joyce, Kafka, Szentkuthy). A latin-amerikai írók viszont „felismerték azt az egyszerű igazságot, hogy csak provinciák vannak, és minden provincia”. Műveikben mindig van valami népi és mitikus. A magyar regényt jellemeznie kell a történetiségnek, a humornak, iróniának, öniróniának, az olvasóhoz kell fordulnia, „megkísértve a lehetetlent, az elit- és tömegkultúra közti szakadékot, ha egy keskeny függőhíddal is, de megpróbálja áthidalni”. Ugyanis „Az emberek mesét akarnak látni, hallani, olvasni. [...] Ez a Szótár egyenrangú társként tételezi Szótárforgatót, ezért bizonyos szellemi erőfeszítést igenis megkíván. De csupa MESE!” Magyarán szólva tehát nem posztmodern, hanem a késő modern továbbfejlesztése posztmodern poétika – de nem a világszemlélet – által megérintve. Ennek az egyszerre régi és új szemléletnek máig, a posztmodern koron már jócskán túllépve sincsen igazi megnevezése, de ebben a törekvésben Temesi Ferenc regénye s azóta gazdagodó életműve úttörő és meghatározó jelentőségű. A *Por* látványos bizonyítéka volt annak, hogy sem a lényegét tekintve egészelvű világkép, sem a késő modern nem halt meg, hogy a radikális posztmodern a korabeli magyar irodalomban is csak egyike az irányzatoknak. Félrevezették az értelmezőket a regény kapcsán a szótárforma, azaz a szembeötlő töredékesség és az intertextualitás jól alkalmazható, akkoriban bűvös szavai is.

A *Por* s az egész életmű kapcsán a másik kulcskérdés a fikciós és a nem fikciós elbeszélési módok kérdésköre. Az vitathatatlan, hogy Temesi Ferenc írásaiiban s regényeiben is kifejezetten erőteljes az önéletrajzi jelleg, s ez kiegészül családtörténeti vonatkozásokkal is. Az önéletrajzhoz nála szervesen hozzátartoznak a szülők, nagyszülők, régebbi ősök, rokonok, szerelmek, barátok életrajzai is. A *Por* jelentős mértékben családtörténeti regény is, a *Híd* egyik főszereplője az anyai nagyapa, az *Apám* címe önmagáért beszél. Az önéletrajz elvileg szigorúan tényirodalom, viszont egy regényben minden lehetséges, s így aligha érdemes azt mérlesezni, hogy vajon a leírtaknak hány százaléka volna dokumen-

tumokkal igazolható. A *Por* elbeszélőjéről és Temesi-korú főhőséről jelenti ki a regény: „Több mint kétséges, hogy Szótáríró *azonos* Szeles Andrással: valószínű.” Ugyanez állítható az elbeszélőről és az íróról, tehát máris többszörös áttételeken át valósul meg az író–az elbeszélő–a regényhős azonossága és különbözősége. Egyébként Temesi Ferenc éppen András-napon született, kamasz- és ifjúkorában pedig eléggé szélvész módra élt.

A megélt és az összegyűjtött életrajzi, családtörténeti adatok mellett számos dokumentum olvasható eredeti vagy átdolgozott formában az író alkotásaiban. A *Por* városa Porlód, modellje Szeged, s a mű e város regénye is. A XIX. s főként a XX. századi fellelhető dokumentumok száma szinte végtelen egyetlen személy megismerése számára, a teljesség illúzió. A regényíró mégis olyan gazdag anyagot dolgozott fel, rostált meg, formált regényfejezetté, hogy az a szótárforma alkalmazásával képes a teljesség illúzióját kelteni. A töredékesség, a szaggatottság a feltételezettel ellentétes hatást vált ki, a lehetetlennek gondolt nagyregény valósul meg.

Ebben a regényben mintegy száznegyven év (1833–1973) történései jelennek meg 660 szócikkben, 1100 oldalon. Nevezetes történelmi események és szürke hétköznapiak, történelmi és természeti katasztrófák, történelmi és egyéni örömmünnepek. A teljes élet, a teljes valóság. Extenzív és intenzív teljességre törekvő valóságanyag sűrűsödik, a rekonstrukció és a felidézés egyszerre tárgyias és látomásos. 140 év történetében hat nemzedék sorsa elevenedik meg, három családdal a középpontban. A regény valóságos tere az Alföld, szűkebben a Dél-Alföld, annak nagyvárosa Porlód-Szeged és folyója, a Tisza. Az alföldi *por* ellentéte az áramló folyadék: Tiszaként és alkoholként is. A kocsmai poharazások és a Tisza tesz elviselhetőbbé az életet. Porlód Közép-Európában van. A város történelme tehát közép-európai és magyar. A kiemelt csomópontok a magyar történelem jelentős korszakaihoz, eseményeihez kapcsolódnak a reformkortól a világháborúkon át az 1970-es évek jelenidejéig, kiegészítve azonban jellegzetes szegedi történésekkel.

A regénynek három, világosan elkülöníthető cselekményrétege van, s ezek külön-külön megtartanak egy lazán kronologikus rendet. Ez a három réteg nem független egymástól, s a regény jelen idejéhez közeledve egyre inkább együvé mosódik, hogy aztán a befejezésben eggyé váljon. Az egyik cselekményréteg a családregegy eseménysora, ennek végpontján idősb Szeles András és fia áll. A második réteg ifjabb Szeles András élettörténete kisgyermekkorától az érettségig. Végül a harmadik réteg András sorsa az egyetemi évek alatt. Ez a regény cselekményének jelen ideje. Ám ezt is múlttá teszi a negyedik, a reflexiós cselekményréteg, amelynek egyetlen igazi szereplője az elbeszélő Szótáríró, aki egy évtized távlatából idézi fel az eseményeket. Az egyes rétegek folyamatosan, ritmikus rend szerint váltják egymást, olykor egyetlen, többlépcsős szócikkben is.

A *Por* nem csupán családregegy. Nemzedéki s így nevelődési regény is. Ifj. Szeles András nemcsak személyével, hanem nemzedékével is főszereplő. A cselekmény szintjén a nemzedéki életnek olyan jellegzetes motívumai vannak,

mint a beatzene, az iskola, az egyetem, a barátság, a szex, a szerelem, a kocsmázás. Ez a mű azonban különbözik is a kor ezt a nemzedéket bemutató legtöbb regényétől. Nem az adott világ ellentétéként, hanem a világ részeként, a történelem menetében mutatkozik meg a nemzedék, s ez a családregegy-szemlélet következetességének köszönhető. A regény nem „egy család alkonya, nem „egy családregegy vége”, hanem egy család, sőt: családbokor jelenvalósága. Ha lázad is bármelyik új nemzedék, végül is része a láncolatnak. A tagadással is: vállal. Hiszen: „Minden családregegy errefelé valamiféle rehabilitáció is egyben. Az ősök, az apák becsületének helyreállítása – kiigazítás és elégtétel. Már ha az ember szereti a szüleit, persze.”

A Szótáríró szemérmes ember. Ösztönéletét ugyan a legnagyobb nyíltsággal tárja fel, érzelmeiről azonban visszafogottan szól, mégis egyértelműen. A regény folyamatosan azt sugározza, hogy szereti Katalint, szereti a szüleit, az őseit, Porlódot, a magyarságát. A közösségek széthullásának, értékeik devalválódásának idején a bennük rejlő értékeket hangsúlyozza. S úgy tud ódonatúj lenni, hogy hazaszeretetét pátozmentes szavakkal is hitelesen, pátozst életre hívóan vallja meg. Porlód egy darabka Magyarország, Szótáríró ennek a polgára.

A *Por* befejezett, zárt műként olvasható, a *Híd* (1993) kapcsán mégis egyértelmű, hogy mintegy folytatása az előző regénynek, amelyben az egyetemista Szeles András szerelmével együtt egy baleset áldozata lesz. A fiú azonban életben marad, s Zoltán István néven lesz az új regény egyik főszereplője. Pestre kerülve az Egyetemi Könyvtárban kezd el dolgozni. A *Híd* egy hosszú életút és egy rövidebb életszakasz története, s a kettő kapcsolatát szinte mindvégig véletlenszerűnek tudja a könyvtáros, akit azzal bíznak meg, hogy egy akadémikus készülő falumonográfiájához végezzen tudományos segédmunkát, dolgozza fel Tóth Pál hagyatékát. E hagyaték szénakazalszerű esetlegessége, elegyes jellege és színvonala alkalmas arra, hogy ironikusan tekintsen ne csak századunk történéseire, hanem az azon végigbukdácsló átlagemberre is.

Tóth Pál 1890-ben született s valamikor 1975 után halt meg. Szinte mindvégig tevékeny életet élt, nagyobb részét Tengődön. Alföldi kisváros ez, modellje a Szeged közeli Kistelek. Apja takácsmester volt, és aratási bandagazda, a fiú kereskedő lett. Két típus jegyei keverednek benne: jellemtanilag az életrevaló emberé és a baleké, képességeit tekintve a szakemberé és a dilettánsé. Éltrevaló, hiszen mindig talpra áll a körülményei által lehetséges mértékben, s ez azért lehetséges, mert céltudatos és remélő lény; ám ugyanakkor balek is, hiszen soha nem tanul a történésekből, s nemcsak a más, de a maga kárán sem mindig okul. A kiölhetetlen optimizmus és naivitás egyszerre jellemzi. Mindeközben a szakmáját jól megtanulja, eredményesen műveli. Felnőttként szerez érettségit, majd jogi végzettséget. Ugyanakkor dilettáns író, aki rendületlenül körmöli verseit, színdarabjait, elbeszéléseit, s ezekben mindig a hivatalos korszellem önállótlan követője. Politikusként is amatőr, s erre is ráfizet 1919-ben s 1945 után is.

Zoltán István csak a történet vége felé fog gyanút, hogy az általa ismeretlen személy, akinek a hagyatékát kutatja, nem más, mint az ő anyai nagyapja. A regényíró viszont pontosan tudja ezt, s e tudását közli is a legelső fejezetben, bár a tárgyyszerű történetmondás szinte elfeledteti ezt aényt az olvasóval. A fiatal embernek a regénycselekmény előtti élettörténete gyakorlatilag azonos Szeles Andráséval. A névváltoztatásnak mégis van értelme, elsősorban nem azért, mert a diák dolgozó emberré, a porlódi pestivé vált. Zoltán lényegesen másfajta személyiség: szerelmének halála, ez a pótolhatatlan veszteség; és a furcsa nyereség: az életben maradás megváltoztatta. Az energikus, dinamikus diák meditáló, szemlélődő férfivá változott, akinek számára az álmok az álmodozás jelentik a legtöbbet. Zoltán keresi a maga lehetséges hivatását, de egyelőre nem leli meg a célt.

Tóth Pál a vélt és valóságos racionalizmus embere volt az örök újrakezdő, a vállalkozó. Zoltán István inkább az ideák embere, aki a külső helyett a belső életet éli át intenzíven. Tóthnak a mindennapi munkás élete volt eredményes és elismerésre méltó, az ideák világában – a művészetben – vált formálissá és elfeledhetővé a tevékenysége. Zoltánnak viszont a mindennapi munkás élete formális és feledhető, s az ideák világában való léte válik mind fontosabbá. A regényben e lét végeredménye a felismerés Tóth Pál sorsáról, azaz a híd megszületése a nagyapa és az unoka, a nemzedékek, az életformák és felfogások, végső soron az élet és a halál között. Zoltán István feladata a múlt egy szeletének a kutatása, ez a múlt azonban nem annyira történészként, mint inkább létfilozófiai szinten foglalkoztatja. Egy végzetesen hamis világot kellene megértenie, miért olyan, amilyen, s lehetne-e legalább elképzelni másfélét. Ezt a megértést segítik az álombeli utazások a nagyvilágban. (Tudható az életműből, hogy az író ilyenfajta utakat valóságosan tett meg.) A múltban és az álmokban való utazás egyaránt ahhoz a felismeréshez vezet el, hogy vállalni kell a családi és a nemzeti múltat, a megkötöttséget, hogy a család és a haza szeretete nélkül csonka az ember.

Temesi Ferenc számára a regény akkor válik megírhatóvá, amikor a gondolati-tartalmi elképzeléshez megfelelő regényforma, szerkezeti építkezés is körvonalazódik. A *Por* esetében a nagy időbeli távolság átfogását és a párhuzamos cselekményszálak szerkezeti egységét a mágikus sugallatúan 666 szócikkből álló szótárforma elképzelése és átgondolt megvalósítása tette lehetővé. A *Híd* két életsors ikerregénye, s kilenc nagyobb szerkezeti egységen keresztül változtatják egymást a két félregény kisebb fejezetei. Tóth Pál élettörténetét emblemaszerűen tarotkártya-figurák jelölik, Zoltán Istvánét a sorsára utaló kínai jóspálcikaábrák. A megoldás szellemes, de mivel a jelképek értelme homályban marad az olvasó számára, csak sejthetjük, hogy a jelképek és az egyes fejezetek jelentése között értelmes kapcsolat van.

A *Híd* megjelenése után ismét kilenc év telik el, mire megjelenik a *Pest* (1996), s ezzel megszületik a trilógia. Ez a regény is a múltat köti össze a Tengődi Zoltán nevű alak más újabb életszakaszával. A múltat itt is egy hagyaték jelenti: Hidi Kornél főesperes (1888–1976) írásai egy tervezett, ám soha meg nem írt porlódi

regény nyersanyagaként készültek, s ez főként anekdoták sorozata. Maga a regényalak bízta ezeket a 36 borítékba rendezett cédulákat a fiatal író Zoltánra, remélve, hogy ő majd megírja a város regényét. S a *Pest* ezzel fejeződik be: Zoltán 1983. április 11-én 11 órakor dolgozni kezd. „Akkor már régen tudtam, hogy édesapám családjának a történetét írom meg.” A trilógia teljessé válhat.

A *Pest* mindkét főszereplője és mindkét cselekménysíkja ugyanazt a kérdéskört vizsgálja: képesek vagyunk-e regényt írni? Kérdés ez abban az értelemben is, hogy van-e elég tehetségünk hozzá, s abban is, hogy tudunk-e magyar regényt alkotni, amely nemcsak nyelvében magyar, hanem azzal is, hogy tudatosan és nyíltan kötődik irodalmi és történelmi hagyományainkhoz. E regény középpontjában az a folyamat áll, amelyben az író, anyagával, a gátló körülményekkel viaskodva eljut odáig, hogy elkezd írni a művet. Az olvasó persze szinte kötelezően tudja, hogy a regény már jó ideje elkészült, sikert aratott. Így a *Pest* abban az értelemben is záróköve a trilógiának, hogy egy regény regénye. Ugyan nem a megírásé, de azoké az éveké, amelyekben az író éretté válik a feladatra.

A beszédes nevű Hidi Kornélnak, ennek a teremtett alaknak nincs sem életrajza, sem története, csak anekdotagyűjteménye van, alig rendezett halmazként. Ehhez szerkeszti hozzá Tengődi a maga élettörténetét. A figura vezetékneve az előző regény címére utal, a keresztnév talán Kosztolányi Esti Kornéljára, arra az énkettőzésre, amely a papi hivatás és az álneveken publikáló írósgág között feszül, s talán arra is, amely a pap és Tengődi életformájának ellentétében mutatkozik meg. Beszélő név Tengődi Zoltáné is, hiszen az előző regényben a fiatalember vezetékneve Zoltán, a nagyapa pedig Tengődön él.

Tengődi Zoltán, azaz TZ mindennapjait három fő réteg szervezi. A nők, a szex, a szerelem az egyik, a művészeti élet a második, a hivatás, az irodalmi alkotás a harmadik. Közben kínaiul tanul. Túl járván már a kezdeteken *A harminchat hadicsel* című könyvet forgatja, s ennek megfelelően alakul a regény szerkezete. 36 boríték – 36 hadicsel osztja hat kötegre a művet, s ezek mindegyikének a címe: valamifajta csata hadicseleire utal néhány kínai írásjellel és annak megfelelő szavakkal. A „háború”, amihez hadicselekre van szükség, egyrészt maga az élet: a munka, a baráti kapcsolatok, a szerelem, másrészt kiemelten az alkotás, az eljutás a regényig. A regény világszemléletében a legfőbb értékek: Nadine, az élettárs majd feleség, a nevelt lány és a közös gyermek, és a borítékok segítségével megtalált írói anyag, azaz a személyessé tehető múlt, végül mindennek kifejezési képessége: a regény. A pap legutolsó feljegyzése egy első világháborús frontemlék. Ennek alapján írja le a biblikus ihletésű tanítást: „Szeretni kell az embereket, csak ez az út.” S ez a fiatal írónak is jelszava lesz.

A trilógia megírásának éveiben, majd azokat követően Temesi Ferenc a kisprózai formák egyre avatottabb művelőjévé vált, nagy műfaji-formai változatosságot valósítva meg. Az önéletrajzi jelleg, a személyesség mindenkor jellemző írásaira. Hagyományosabb értelemben elbeszélésnek nevezhető művet ugyan elég keveset írt (*A zsidó Isten Debrecenben*, *A szív böjtje*, *Egy új-zélandi író emlékirata*

taiból), de okkal e műfajhoz sorolható a „Vissza az irodalomba” sorozat négy darabja is, amelyek a szokásos perszonális közlésmódot *önéletrajzként olvasható cselekménysorra alkalmazzák*. Az önéletrajzi-vallomásos jelleget legközvetlenebbül a *Parlando* (portörténeti jegyzetek) fejezi ki (a 3. *könyv* című kötetben, 1988), amely az íróvá válásnak, a *Por* megírásának, majd fogadtatásának reflexió és töredékes, esszé-szerű története. Temesi Ferenc nem kívánja megnehezíteni a majdani filológusok munkáját. Szenvedélyes *önéletrajzoló*, aki egy alkalommal a hozzá írt levelek válogatását is közzétette közel száz oldalon. Az *Élet és irodalom* (a *Szív böjtje* kötetben, 1991) egyesekben visszatetszést keltett, pedig tanulságos olvasmány, amelyben többek közt, időrendben haladva, Ördögh Szilveszter, Déry Tibor, Szepesi Attila, Lengyel Péter, Császár István, Kemenczky Judit levelei kaptak helyet.

Meghódított és újjávarázsolta egy olyan műfajt is Temesi Ferenc, amely az 1948 utáni évtizedekben sokáig szinte halálra volt ítélve, pedig olyan nagymesterei voltak, mint Ady, Kosztolányi, Márai. A főként *Az éjféle utas* (2000) és *Gabo meg a halál* (2003) című kötetekbe összegyűjtött írások a legjobb hagyományokat követő tárcák. Ehhez a műfajhoz a széles körű műveltség és a sokirányú érdeklődés mellett könnyed, szellemes és mindenképpen egyéni arculatot felmutató stílus szükséges. A tárca az aktualitások irodalmi igényű reflektálásának a műfaja, napi- és hetilapokban a helye, s így a maradandóságra kevésbé tarthat igényt. Temesi Ferenc munkái a kivételek közé tartoznak: színesek, érdekesek, mozaikrajzok egy korszakról, a múlttá váló jelenkorról a jövőhöz is szólnak.

Az újságírás műfajai kezdettől foglalkoztatták Temesi Ferencet, ám nem újságírói, hanem alkotói szempontból. Regényeihez forrást is jelentettek a régebbi és újabb lapok, s érezhetően vonzódott a régiak szerkezetéhez, szellemiségéhez. A jó újságnak rovatai vannak, fontos a megszerkesztettsége, s anyagaiban az újdonság hírértéke mellett lényeges az ismétlődés a témákban, valamint a jó szerzők folyamatos jelenléte. Temesi Ferencet nyilván nem a szocialista sajtó évtizedeinek sematikussága tette az újságforma hívévé, hanem inkább azok a régi, sokszor ódonságukkal is vidámító lapok, amelyekkel a trilógia anyaggyűjtése kapcsán találkozhatott. Ezekben nem csupán tárcákat, verseket, elbeszéléseket közöltek, hanem folytatásokban regényeket is. Irodalom nélkül akkor még elképzelhetetlen volt egy valamirevaló újság. A *Kölcsön idő* több mint 1100 nagyalakú oldaláról (2005–2006) így vall a szerző: „Minden író szeretne egy saját újságot önmagának. Ez itt – és a második kötet is – az én újságregényem és regényújságom egyben.” A lap „alapított 1990-ben”, s ami olvasható, az a XI–XV. „évfolyó” összesen 20 száma. A fotók az író archívumából származnak. A műfaji és tematikai sokszínűség, az áradó mesélőkedv, az anekdoták, az aforizmák kedvelése, az olvasmányosság, a szellemesség egyaránt jellemzi ezt a művet, amelynek vannak ismétlődő ciklusai, témái, más és más néven megszólaló szerzői alakításai. Több olyan szöveg is helyet kapott benne, amelyet korábbi kötetekből már ismerhetünk, például filmregénye, a *Pejote* itt *Tenacatita* címmel, fotókkal illusztrálva szerepel. Így bizonyos mértékig Temesi-breviáriumnak is nevezhetjük a könyvet. Ilyesféle újságot nem vehetünk meg a standokon, pedig jó

lenne. A cím egyébként arra utal, hogy az író 1973 óta, amikor egy gépkocsibalesetben elvesztette szerelmét, s majdnem ő maga is meghalt, „kölcson időben” létezik. Ebben a léthelyzetben született meg – jelentős mértékben K. emlékére is – a *Por*, s ennek az újabb könyvpárosnak a borítóit K. két fényképe díszíti.

Az újságregény előtt és után is megjelent egy-egy újabb „önéletrajzoló” regény. A *Királyáldozat* (2000) egy rendhagyó szerelem története Tamási Gábor negyvenéves író és Villám Vera 17 éves gimnazista lány között. Az író regényt ír, szeretne írni, de közben meg is kellene élnie, ezért vállalt fordítást, filmforgatókönyv-írást, nyelvtanítást, tárcaírást, sőt: jóslást. A „kölcson időben” a hét-köznapok robotja korlátoz, de fontosabb a szerelem s még annál is inkább az igazi alkotómunka. Ennek a regénynek a szerkezetét egy régi híres sakkjátzsma adja, amelyben a sötéttel játszó nagymester a 23. lépés után feladta az amatőrrel vívott küzdelmet. A regényben a férfi játszik sötéttel, s ő veszít. Ez a kapcsolat megjelenik mellékszálként az *Amszterdam stb.* (2008) lapjain is. Az író itt Farkasnak hívják, s egy nap meghívást kap Jaap nevű holland barátjától. Összesen hét alkalommal jár Amszterdamban és környékén, s ez adja meg a mű szerkezeti vázát. Vendégszöveggként vagy annak álcázva naplójegyzetek és holland népmesék színesítik a művet.

A *Bartók*-regény jelentősége csak a *Porral* vethető össze. A zeneszerzőről senki nem írt korábban érvényes szépirodalmi művet. Bartók néhány művét sokan ismerik, de az életét, személyiségét csak kevésbé. Temesi Ferenc regénye számos dokumentumot használt fel, szabadon megrövidítve-megtoldva azokat, hol idézőjelben, hol utalással a lelőhelyre, hol rejtetten. Nem életrajzi monográfiát írt, hanem regényt: a saját Bartók-képét formálva meg. Ám önmagához lett volna hűtlen az író, ha az életrajzi regénybe nem épített volna bele egy önéletrajzit is: az Életrajzolóét. Így most is ikerregény keletkezett: Bartók életregénye és az író egyik jelentős életszakaszáé mintázódik folytonosan egymásra. Rokon ez az építkezés Bulgakov (*A Mester és Margarita*) vagy Thomas Mann (*Doktor Faustus*) eljárásával. Aligha véletlen, hogy mindkét regényben komoly szerepe van a démoniságnak. A fiatal Bartók is viaskodott „démonokkal”, világszemléletében s műveiben is, ám ezek Temesi regényében szelíd racionalizmussal jelennek meg, s ez a pálya egésze felől nézve így indokolt. Más a helyzete Életrajzolóé, aki-ről elismerést érdemlő őszinteséggel tudjuk meg pokoljárásait, emberi esendőségének példáit.

Az életrajzi regény folyamatos ikresítése mellett a *Bartók*-regényt is kettéválasztja az 1940 őszi Amerikába érkezés. A mű két párhuzamos cselekményszálát vezet végig: az egyik 1881-től 1940-ig, a másik 1940-től 1945 őszéig, a halálig tart. A három fejezetsor hullámzóan váltja egymást, s mindegyik típust egy piktoqram jelöli az első sor élén. Ennek az eljárásnak köszönhetően a csodagyerek, az ifjú és a zseni, a pályakezdő és az érett művész, a kereső és a búcsúzó ember egyszerre mutatkozhat meg, s a személyiségformálódás mellett a lényegi azonosságot is érzékelhetjük.

A regény három idősíkban játszódó három cselekményszála 110 fejezetet ölel fel. Szerkezeti szempontból is fontos a 69. fejezet, amelyben San Franciscóban Bartóknál megjelenik Életrajzoló, és interjút készít az új évezredből visszalépve. Egyes zeneesztéták szerint Bartók zeneműveiben az arany metszésnek jelentős szerepe van, s ezt a regény is így tartja, sőt maga Temesi is vonzódik az ebből következő szerkesztési elvhez. A 69. fejezet arany metszésponton áll, s valóban fontos a két regényhős virtuális együttléte, már csak azért is, mert két eltérőbb személyiséget, mint Bartók és az író nehéz elképzelni. Bár mindkettejük kereső és alkotó ember, Bartók a művészet és a tudomány rabszolgája, az író pedig inkább élethabzsoló személyiségnek mutatja önmagát, aki még mindig keresi az igaz utat.

Az Életrajzoló olykor Lélekrajzolónak nevezi önmagát, s ez Bartók esetében teljesen igaz. Hiteles a portré. Az esendő ember szinte a maga teljességében mutatkozik meg. Ebben a fő szerepet három motívumsor játssza: az anya-fiú kapcsolat, a szerelmek története és a természetélmény. Különösen jelentős Bartók létérzékelésének, létértelmezésének, világképének formálódása. Fokozatosan formálódott egyéni arculatú panteizmusa. Az emberiségnél tágabb dimenziókban is gondolkodott, s így jutott vissza az emberiséghez, a magyarsághoz és a személyiséghez. Szemléletében meghatározóvá vált az időtényező. Az ősi és a jelenkori nem ellentét volt számára, mert az idő folyamában felfedezte azokat az értékeket, amelyek, legalábbis az emberiség számára, időtlenek. Következésképpen felmutatja a regény Bartók – és az elbeszélő – magyarságtudatának formálódását. A regény munkacíme a *48–56-os zongora* volt, vagyis a fiatal művész bérelt zongorájának a leltári száma, s ez rájátszik 1848-ra és 1956-ra. Bartók nem volt politizáló alkat. Akadtak közéleti megnyilvánulásai, legnyomatékosabban maga az emigráció, de ő voltaképpen beleszületett, belenőtt a művészlétbe, s mindvégig meg is maradt abban. Szerinte a politika zavarta a munkát. Ezt a következetes szakember-magatartást mutatja be a regény: a társadalom életével kapcsolatos nézeteit, világképét a zeneszerző igazán a műveiben fejezte ki.

Az Életrajzoló számos alkalommal utal életének a regény megírásának éveinél jóval korábbi eseményeire, de elsősorban a XXI. század jelen ideje mutatkozik meg sorsában. Politikai értelemben az 1990 utáni időszak, történelmi előzményként pedig 1945-ig láthatunk vissza az időben. Nem szocializmus- vagy kapitalizmus-kritikát ad, hanem inkább az életlehetőségeket, azok korlátozottságát jeleníti meg. Arra is képes, hogy önmagát is ironikusan szemlélje. Befejeződik egy szerelmi kapcsolata, súlyos betegségből épül fel, élethabzsoló életformájából kilép, s a regény megírásával lezárhat egy fontos élet- és pályaszakaszt. Az író pedig élheti és írhatja tovább a maga életét s másokét is.

Több műben megjelent már az édesapa alakja, ám az *Apám*ban címszereplővé válik (2013). Dokumentumokra épül ez a kisregény is: azokra a titkosszolgálati jelentésekre, amelyeket 1956 után másfél évtizeden át készítettek az édesapáról, aki Szegeden volt tanító, iskolaigazgató, 1945 után a kisgazdapárt egyik helyi

vezetője. Bűne annyi volt, hogy 1956-ban részt vett néhány megbeszélésen a kisgazdapárt újjászervezéséről. Elsősorban két közeli barátja jelentett róla, akik a család rendszeres vendégei voltak. A szocialista rendszer megrögzött elleniségének nevezték az apát, aki csak sok év után kezdte sejteni, hogy jelentenek róla, de azt nem tudhatta, hogy a legjobb barátai. Mozaikszóként tér vissza a regényben: HEAOV, azaz „ha ezt apám olvasta volna”.

Az életrajzi regény szerkezete nagyjából az iratanyag olvasásának időrendjét követi, s ehhez illeszkednek a reflexiók. A jelentések az apa, a család, az ismerősök életéről szólnak, s ezekkel párhuzamosak az elbeszélő által felidézett életrajzi elemek, amelyek kiegészítik, módosítják, cáfolják azokat. Az elbeszélő kifejezetten jelen idejű közléseinek sora szinte már történelmi távlatból visszatekintve értékeli elsősorban az 1956 utáni másfél évtized, tágabban pedig az egész szocialista korszak Magyarországot, a politikai berendezkedést, az életlehetőségeket. Ebben a regényben is egygyé olvad az életrajzi, az önéletrajzi, a családtörténeti jelleg. Maga a szerző többször rendőrrégénynek nevezi művét. S ismételten megfogalmazza nézetét: „nincs nagybetűs történelem, csak kis történetek vannak. Ha van valami, amit ki tudok mondani, és ki is mondtam már: csak ember és rongyember van.” A könyv emlékoszlopot emel az édesapának, az embernek.

A szótárregényével híressé vált alkotó életművével egyszer majd részletesebben foglalkozó könyv mutatójában, a tájékozódást segítő, számos kulcsfogalom, motívum, név, cím kaphatna helyet. Példaképpen álljon itt egy kisebb válogatás:

aforizma, Amerika, amerikai angol, Amszterdam, anekdota, angol nyelv, anya, apa, Babonáskönyv, barát, Bartók Béla, Bálint Sándor, beat, család, családragény, Déry Tibor, dokumentum, Egyetemi Könyvtár, elbeszélés, Életrajzoló, feleség, Fiatal Művészek Klubja, filmregény, García Marquez, Győző, hadicselek, Híd, Hidi Kornél, intertextualitás, irónia, ital, játék, Katalin, Katlan, kínai nyelv, Királyáldozat, kisember, Kölcsön idő, Lélekrajzoló, Magyarország, magyarság, mese, montázs, mozaik, nagyapa, önéletrajz, Pejote, Pest, Por, Porlód, posztmodern, provincia, regényűjság, rendőrrégény, sakk, Szeged, Szeles András, szerelem, szeretet, szex, szótáríró, Tamási Gábor, tarot, tárcsa, Tenacatita, Tengődi Zoltán, Tisza, Tóth Pál, Tömörkény István, történelem, utazás, vendégszöveg, Villám Vera, zene, Zoltán István, Zoltánfy István, – 1949. november 30., 1956, 1973. június 30., 1983. április 11., 48–56-os zongora.